

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه یزد
دانشکده علوم انسانی
گروه تاریخ

پایان نامه
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
ایران شناسی

قوم گرد ایران در سفرنامه‌ها (از صفوی تا پهلوی دوم)

استاد راهنما: دکتر زهره چراغی

استاد مشاور: دکتر سید علیرضا افشانی

پژوهش و نگارش: فرامرز آقابیگی

مهرماه ۱۳۹۱

کلیه‌ی حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان‌نامه / رساله متعلق به دانشگاه یزد است و هرگونه استفاده از نتایج علمی و عملی از این پایان‌نامه / رساله برای تولید دانش فنی، ثبت اختراع، ثبت اثر بدیع هنری، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و اقتباس و ارائه‌ی مقاله در سمینارها و مجلات علمی از این پایان‌نامه / رساله منوط به موافقت کتبی دانشگاه یزد است.

تقدیم به دوستداران فرهنگ و ادب

قدردانی

از زحمات استاد گرامی سرکارخانم دکتر زهره چراغی که مرا دلسوزانه در مراحل نگارش پایان‌نامه راهنمایی کرده‌اند، صمیمانه سپاسگزارم.

از استاد ارجمند جناب آقای دکتر سید علیرضا افشانی که با مشاوره‌ی ارزنده‌ی خود در تدوین رساله مرا یاری رسانده‌اند، کمال تشکر را دارم.

چکیده

سفرنامه‌ها به عنوان مشاهدات مستقیم سیاحان، از منابع ارزشمند در جهت شناخت مردم، محسوب می‌شوند به طوری که با استفاده از آن‌ها می‌توان، گذشته‌ی اقوام را تا حدودی بررسی کرد. کردها به عنوان یکی از اقوام ایران زمین، همواره در سفرنامه‌ها مطرح بوده‌اند و مطالبی کم و بیش درباره‌ی آن‌ها نوشته شده، از این رو در این پژوهش، قوم کرد بر اساس آثار سیاحان، که مبتنی بر مشاهدات عینی‌ست، مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته است.

هدف از این پژوهش شناخت و بررسی جایگاه قوم کرد بر اساس گزارش سفرنامه‌نویسانی است که از دوره‌ی صفوی تا پهلوی دوم به کردستان سفر کرده‌اند و مشاهداتی درباره‌ی زندگی کردها داشته‌اند. در سفرنامه‌های ادوار مذکور، قوم کرد در محورهای پراکندگی جغرافیایی، شاخصه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مورد بررسی قرار گرفته و تحقیق حاضر بر این موضوعات استوار گردیده است.

نتایج حاصل از پژوهش مورد نظر به صورت کلی تأثیر محیط و جغرافیا را بر شاخصه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نشان داده و قبیله‌گری را عامل مهم در شکل‌دهی شاخصه‌های فوق می‌داند. بر اساس آثار سیاحان، پراکندگی جغرافیایی کردها، که در سایه‌ی عوامل سیاسی و نوع معیشت انجام می‌گرفت، عموماً مناطق خراسان، فارس، کرمان، بلوچستان، گیلان و مازندران را شامل می‌شد.

کلمات کلیدی

کرد، کردستان، سفرنامه، سیاح.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات
۲	۱-۱ مقدمه .....
۳	۲-۱ بیان مسأله .....
۴	۳-۱ هدف از اجرا .....
۴	۴-۱ کاربرد نتایج تحقیق .....
۴	۵-۱ سابقه‌ی تحقیق .....
۴	۱-۵-۱ کتاب زبده‌ی تاریخ کرد و کردستان .....
۵	۲-۵-۱ تاریخ مردوخ .....
۵	۳-۵-۱ آداب و رسوم کردان .....
۶	۴-۵-۱ کرد و کردستان .....
۶	۵-۵-۱ ایران و ایرانی .....
۷	۶-۵-۱ مقاله‌ی کتاب شناسی سرزمین‌های کردنشین در سفرنامه‌ها .....
۷	۶-۱ فرضیات (سؤالات پژوهشی) .....
۷	۷-۱ روش تحقیق .....
۸	۸-۱ پیشینه‌ی سفرنامه‌نویسی .....
۱۰	۹-۱ اهمیت سفرنامه‌ها .....
۱۱	۱۰-۱ دیدگاه برخی از نویسندگان نسبت به استفاده از سفرنامه‌ها به عنوان منابع ...
۱۲	۱۱-۱ سفرنامه‌های دوره‌ی صفوی تا قاجار .....
۱۵	۱۲-۱ سفرنامه‌های دوره‌ی پهلوی .....
۱۶	۱۳-۱ معرفی برخی از سفرنامه‌ها .....
۱۶	۱-۱۳-۱ سفرنامه‌ی پیتروودلاواله .....
۱۷	۲-۱۳-۱ سفر در ایران .....

- ۱۸-۱۳-۳ سفرنامه‌ی هانری بایندر.....
- ۱۸-۱۳-۴ ایران و قضیه‌ی ایران.....
- ۱۹-۱۳-۵ ایران امروز (۱۹۰۷-۱۹۰۶).....
- ۲۰-۱۳-۶ سرزمین شگفت انگیز و مردمی مهربان و دوست‌داشتنی.....

فصل دوم: پراکندگی جغرافیایی کردها بر اساس سفرنامه‌ها

- ۲۲-۱-۲ وضعیت جغرافیای کردستان در گذشته.....
- ۲۵-۲-۲ جغرافیای مناطق کردنشین ایران.....
- ۲۵-۳-۲ پراکندگی جغرافیایی کردها.....
- ۲۵-۱-۳-۲ عوامل پراکندگی.....
- ۲۸-۲-۳-۲ پراکندگی کردها در آثار جغرافیایی و سفرنامه‌ها.....
- ۳۱-۴-۲ کردهای خراسان.....
- ۳۱-۱-۴-۲ کوچاندن قبایل کرد به خراسان.....
- ۳۳-۲-۴-۲ کوچاندن قبایل کرد به خراسان از نگاه سیاحان.....
- ۳۴-۳-۴-۲ جمعیت و تقسیمات قبایل کرد در خراسان.....
- ۳۷-۴-۴-۲ کودکان و زنان دهکده‌ی امام‌قلی از نگاه دالمانی.....
- ۳۷-۵-۲ کردهای فارس.....
- ۳۸-۱-۵-۲ زُوم فارس.....
- ۴۱-۶-۲ کردهای مازندران.....
- ۴۳-۷-۲ کردهای گیلان.....
- ۴۳-۱-۷-۲ کردهای ریشوند.....
- ۴۴-۲-۷-۲ کردهای عمارلو.....
- ۴۵-۸-۲ نکاتی از نگاه سیاحان درباره‌ی برخی از شهرهای کردنشین.....
- ۴۵-۱-۸-۲ وجه تسمیه‌ی شهر سنندج.....
- ۴۶-۲-۸-۲ جمعیت سنندج.....

۴۹	.....موقعیت تجاری سنندج.....	۲-۸-۳
۴۹	.....موقعیت نظامی سنندج.....	۲-۸-۴
۵۰	.....شکار در سنندج.....	۲-۸-۵
۵۰	.....روحیه‌ی ساکنین ساوجبلاغ(مه‌آباد).....	۲-۸-۶
۵۱	.....تجارت در ساوجبلاغ.....	۲-۸-۷
۵۱	.....دلایل عدم تردد کاروان‌ها از ساوجبلاغ.....	۲-۸-۸
۵۱	.....موقعیت بازرگانی کرمانشاه.....	۲-۸-۹
۵۲	.....کردهای کرمانشاه.....	۲-۸-۱۰
۵۳	.....تفاوت و شباهت اهالی کرمانشاه با سکنه‌ی کردستان.....	۲-۸-۱۱
۵۳	.....ایلات کرد کرمانشاه.....	۲-۸-۱۲

فصل سوم: شاخصه‌های اقتصادی کردها در سفرنامه‌ها

۵۷	.....اقتصاد.....	۳-۱
۵۸	.....دامداری.....	۳-۱-۱
۵۹	.....کشاورزی.....	۳-۱-۲
۶۱	.....راهزنی.....	۳-۱-۳
۶۳	.....شیوه‌های دیگر تأمین اقتصاد به گزارش سیاحان.....	۳-۱-۴
۶۴	.....صادرات.....	۳-۲
۶۶	.....واردات.....	۳-۳

فصل چهارم: شاخصه‌های اجتماعی کردها در سفرنامه‌ها

۷۰	.....چادرنشینی کردها.....	۴-۱
۷۳	.....سازمان اجتماعی کردها.....	۴-۲
۷۵	.....خان و آغا.....	۴-۳

فصل پنجم: شاخصه‌های فرهنگی کردها در سفرنامه‌ها

۸۰	.....پوشاک.....	۵-۱
----	-----------------	-----

- ۱-۱-۵ پوشاک زنان کرد ۸۲
- ۲-۵ زیورآلات و آرایش زنان کرد ۸۷
- ۳-۵ زنان کرد و فعالیت‌های آنان ۸۹
- ۴-۵ پوشاک مردان کرد ۹۱
- ۱-۴-۵ شال و کلاه کردی ۹۹
- ۵-۵ رقص کردی ۱۰۲
- ۶-۵ موسیقی کردی ۱۰۹
- ۱-۶-۵ آواز خوان کرد ۱۱۱
- ۷-۵ مهمان‌نوازی کردها ۱۱۳
- ۱-۷-۵ آداب مهمان‌داری ۱۱۷
- ۸-۵ ادبیات کردی ۱۱۷
- ۹-۵ زبان کردی ۱۲۱
- ۱-۹-۵ لهجه‌های کردی ۱۲۳
- ۱۰-۵ ازدواج ۱۳۰
- ۱-۱۰-۵ خواستگاری و مراسم نامزدی ۱۳۰
- ۲-۱۰-۵ مراسم عروسی کردها ۱۳۲
- ۳-۱۰-۵ جشن عروسی ۱۳۶
- ۴-۱۰-۵ برخی از رسوم و باورهای کردها درباره‌ی عروسی ۱۳۷
- ۱۱-۵ خانه‌ی کردها ۱۳۸
- ۱۲-۵ سیمای ظاهری کرد ۱۴۲
- ۱۳-۵ خصوصیات اخلاقی کردها ۱۴۳
- ۱۴-۵ خوراک ۱۴۴
- ۱۵-۵ قالی ۱۴۹
- ۱۶-۵ سلاح کردها ۱۵۱

فصل ششم: نتیجه گیری

۱۵۴ ..... ۱-۶ نتیجه گیری

۱۵۷ ..... منابع و مآخذ

فصل اول

کلیات

نگارش پژوهش حاضر که به بررسی قوم کرد ایران در سفرنامه‌ها (از صفوی تا پهلوی دوم) پرداخته، شامل شش فصل می‌باشد که در آن بر اساس سؤالات پژوهشی، موضوعاتی همچون پراکندگی جغرافیایی، شاخصه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کردها مورد بررسی واقع شده است.

روشی که در نوشتن این تحقیق به کار رفته به این صورت بوده که نسبت به فصل‌های پژوهش، سعی گردیده بر حسب دوره‌های تاریخی اگر مطلبی درباره‌ی موضوع مورد نظر مطرح شده، ذکر شود که این کار ضمن رعایت توالی زمانی، دریافت تفاوت و شباهت نگاه سیاحان را هم در پی دارد زیرا اگر درباره‌ی موضوعی در دو یا سه دوره‌ی متوالی اظهار نظر شده باشد، تفاوت‌ها و شباهت‌ها به راحتی قابل استنباط است.

مسأله‌ای که باعث شد - به رغم زیاد بودن تعداد سفرنامه‌ها - بر اساس موضوعات فصول، از مشاهدات سیاحان استفاده شود کمبود اطلاعات آن‌ها درباره‌ی کردهاست در بسیاری از آثار سفرنامه‌نویسان آنچه راجع به کرد گفته‌اند بسیار مختصر است و این اختصار مجال دسته‌بندی‌های جداگانه را مشکل می‌کند هر چند در مجموع تصویری از کردها در دوره‌های تاریخی در این پژوهش ارائه شده است.

البته باید گفت از منابع اصلی، مطالعات و پژوهش‌های دیگر در کنار سفرنامه‌ها هر جا که لازم بوده استفاده شده، زیرا استفاده از آن‌ها همزمان با سفرنامه‌ها نقش تبیین کننده دارند و در آگاهی ما پیرامون مسائل مؤثرند اما در هر حال اصل کار، بر سفرنامه‌ها استوار بوده و پژوهش در پی شناختی از این مجراست.

در این میان از آثار کسانی که در قالب مأموریت مدت زمان بیشتری در ایران ماندگار شده‌اند به عنوان سیاح از نظراتشان استفاده کرده‌ایم زیرا آن‌ها هم به نوعی سیاح بودند اما سیاحی ماندگارتر از بقیه که گذرا بر مناطق می‌گذشتند. از طرفی دقت سیاحان ماندگار در